

Słownictwo różnych zakresów tematycznych w poezji Wacława Potockiego

Artykuł reprezentuje nurt badań diachronicznych językoznawstwa strukturalnego i jego celem jest przedstawienie wyników analizy materiału leksykalnego, na który złożyła się zawartość *Słownika języka Wacława Potockiego* (dalej SJWPot)¹. Analizę przeszło sześciotysięcznego zbioru wyrazów oparłam na klasyfikacji słownictwa staropolskiego (Dubisz 2002, 2005), mającej swój pierwowzór w podziale polowym współczesnej leksyki współnoodmianowej (Markowski 1990). Najistotniejsze pytania badawcze pracy brzmią: jak w szczegółach ilościowo-jakościowych przedstawia się struktura tematyczna warstwy słownej dzieł W. Potockiego oraz jakie relacje semantyczne zachodzą między wyekscerpowanymi jednostkami? Pierwszą część tekstu poświęcę na prezentację wyników badań nad leksyką utworów autora *Ogrodu nie plewionego*. W drugiej części artykułu omówię typy zależności znaczeniowych łączących wyrazy zarejestrowane w wierszach sarmackiego poety.

1. Słownictwo poezji Wacława Potockiego w polach i podpolach leksykalno-semantycznych

Wyniki analizy struktury tematycznej wycinka leksyki *Dzieł*² W. Potockiego zawarłam w dwóch poniższych tabelach. Pierwsza z tabel zachowuje porządek polowy i podpolowy przyjętej klasyfikacji i oprócz danych liczbowych mieści

---

¹ Słownik stanowi integralną część pracy doktorskiej poświęconej słownictwu poezji W. Potockiego (1621–1696), napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Dubisza. Wspomniany leksykon liczy 6116 jednostek hasłowych, uzyskanych w wyniku ekscerpacji 3000 wersów tekstu *Transakcji wojny chocimskiej* (1675), *Ogrodu nie plewionego* (1677–1690) i *Moralioń* (1688–1696).

² Podstawą źródłową badań uczyniłam trzynomowe wydanie *Dzieł* W. Potockiego w edycji L. Kukulskiego, z którego wybrałam 1000 początkowych wersów każdego z wymienionych utworów (Potocki 1987).

przykłady jednostek leksykalnych, które wypełniły średniopolską siatkę tematyczną. Drugie z zestawień ukazuje dane w układzie rangowym 15 wyodrębnionych pól leksykalno-semantycznych (por. Dubisz 2005: 140).

Pola i podpola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]	przykłady jednostek leksykalnych
I <Ciało człowieka>	579	9,4	
1. ciało, jego części oraz cechy fizyczne	139	2,25	<i>cera</i> 1 ³ , <i>ciało</i> , <i>garło</i> , <i>gęba</i> , <i>głowa</i> , <i>huzno</i> , <i>jucha</i> , <i>kwil</i> , <i>leń</i> , <i>oko</i> , <i>piękność</i> , <i>posoka</i> , <i>pysk</i> , <i>twarz</i> , <i>usta</i> , <i>zadek</i>
2. rozwój ciała	69	1	<i>długoletni</i> , <i>dojrzali</i> , <i>młody</i> , <i>młokos</i> , <i>stary</i> , <i>śmierć</i> , <i>wiek</i> , <i>zdrowie</i> , <i>zgrzybiały</i> , <i>żydło</i> , <i>żywot</i>
3. ruch ciała	150	2,5	<i>bieżeć</i> , <i>chyżo</i> , <i>iść</i> , <i>gnać</i> , <i>kłaść</i> , <i>kłuć</i> , <i>krok</i> , <i>lecieć</i> , <i>prędko</i> , <i>sunąć</i> , <i>żywo</i>
4. działanie ciała, zmysły, choroby	190	3,15	<i>blizna</i> , <i>choroba</i> , <i>doktor</i> , <i>fizyk</i> , <i>łożnica</i> 2, <i>łzy</i> , <i>mór</i> , <i>niemoc</i> , II <i>piec</i> , <i>pijany</i> , <i>trzeźwy</i> , <i>ubłwać</i> , <i>ujźreć</i>
5. dbałość o ciało	31	0,5	<i>balwierz</i> , <i>cyrulik</i> , <i>golić</i> , <i>kąpać</i> , <i>malować</i> 3, <i>minija</i> , <i>perfumować</i> , <i>strugać się</i>
II <Psychika człowieka>	806	13,3	
6. uczucia, emocje i ich oceny	221	3,5	<i>ach</i> , <i>afekt</i> , <i>archiw</i> , <i>chuć</i> , <i>gidy</i> , <i>serce</i> 1, II <i>szkoda</i> , <i>plugawy</i> , <i>radość</i> , <i>rozbit</i> , <i>turbować</i> , <i>wstyd</i> , <i>zelootypia</i>
7. wola i oceny z nią związane	118	2	<i>chcenie</i> , <i>dzięka</i> , <i>kwoli</i> , <i>lubież</i> , <i>ochotnie</i> , <i>przynuk</i> , <i>skoro</i> , <i>zabażyć się</i> , <i>żądza</i>
8. rozum, pamięć, wyobraźnia i ich oceny	296	4,8	<i>fortel</i> , <i>fraszka</i> 1, <i>gapa</i> , <i>genijusz</i> , <i>humorowaty</i> , <i>imaginacja</i> , <i>ja</i> , <i>mędrzec</i> , <i>omelić</i> , <i>sylogizm</i> , <i>żrejomo</i>
9. charakter	83	1,5	<i>animusz</i> , <i>cera</i> 2, <i>buta</i> , <i>delikacki</i> , <i>dojutraszek</i> , <i>serce</i> 2, <i>statek</i> , <i>uporny</i>

³ Cyfry arabskie (za wyrazami) oznaczają nazwy polisemiczne (np. *cera* 1, *cera* 2, *serce* 1, *serce* 2), natomiast cyfry rzymskie (przed wyrazami) wskazują na homonimy (I *piec*, II *piec*, I *szkoda*, II *szkoda* i in.).

Tabela 1 – cd.

Pola i podpola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]	przykłady jednostek leksykalnych
10. moralność i oceny z nią związane	88	1,5	<i>bluźnić, cnotliwy, hańba, impostura, łykta, pijanica, skrupuł, I szkoda, szpetnie</i>
III <Dom człowieka>	538	8,8	
11. jedzenie i jego przyrządzanie	198	3,3	<i>cyment, faryna, gorzałka, kaffa, kanar, kapłon, kęs, polewka, szorbet, trzop, ukusić, wety, wino, żętyca</i>
12. ubranie, materiały, ozdoby	144	2,5	<i>bryże, bot, feret, ferezyja, forboty, kontusz, manela, nice, opończa, siermiega, zausznica, złotogłowić się</i>
13. mieszkanie i jego wyposażenie	128	2	<i>chabina, dom, dwór, izba, kuchnia, łóżnica 1, ożóg, I piec, strzecha, trzop, tworzydło, węgiel, zegarek</i>
14. stosunki rodzinne	68	1	<i>dziad, dziatki, dziewczka, matka, ociec, ojce, siostra, stadło, syn, rodzicy, wnąk</i>
IV <Artystyczna działalność człowieka>	63	1,05	
15. literatura	25	0,4	<i>autor, fraszka, muza, pean, poeta, poetycki, proza, styl, tren, wiersz</i>
16. teatr	1	< 0,1	<i>mim</i>
17. muzyka	29	0,5	<i>chór, dąć, drumla, flet, kapela, munsztuk, muzyka, symfonia, trąba, zagędzić</i>
18. malarstwo, rzeźba	8	< 0,15	<i>hiroglifik, malować 2, malarz, obraz, pęzel, sztuka, wymalować</i>
V <Człowiek i Bóg>	141	2,25	
19. wiara	61	1	<i>anioł, bies, czart, diabeł, grzech, niebo 2, piekło, prorok, raj, wszechmocny</i>
20. religia	80	1,25	<i>bisurmanin, bogomyślny, giaur, kaznodzieja, ksiądz 1, pacierz, rewerenda</i>

Tabela 1 – cd.

Pola i podpola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]	przykłady jednostek leksykalnych
VI <Człowiek w społeczności>	858	14	
21. stosunki międzyludzkie	182	3	<i>bliźni, dobrodziej, drużba, jednać się, potuszyć, świat 2, usłużyć, waśnić się</i>
22. stosunki przyjacielskie i towarzyskie	77	1,25	<i>druh, gościć, kochany, kompanija, komplementy, osobliwy, zalecać się</i>
23. stosunki służbowe	39	0,75	<i>czeladź, dozór, drab, dworka, kazać, odźwierny, pacholek, służyć, warować</i>
24. stosunki ogólnospołeczne	98	1,5	<i>chłop, dama, gbur, herb, jejmość, kmieć, motloch, opinija, panna, szlachta</i>
25. zachowanie i postępowanie	346	5,75	<i>animować, błazen, dbać, galantom, głośno, krzykać, kwapić się, tchórzyc, wzgardzić, zuchwale</i>
26. zwyczaje i obyczaje	67	1	<i>dar, dziewosłęb, grób, fest, fortuna, imię, krzcić, mięsopust, przysięgać</i>
27. rozrywka, zabawa	49	0,75	<i>igrzysko, karty, kralka, król 2, król 3, ksiądz 2, mat, roch, szachownica</i>
VII <Wiedza człowieka>	184	3	
28. język	106	1,75	<i>łacina, mowa, oracyja, polszczyzna, powiadać, słówko, wolnomowca</i>
29. szkoła i wychowanie	19	0,25	<i>bursa, ćwiczyć, nauczyć, obiecadło, piśmienny, szkoła, uczyć, uczyć się</i>
30. nauka	16	0,25	<i>astronom, łacinnik, mistrz, naturalista, nauka, nieuk, teologija, uczony, wiedza</i>
31. łączność i wymiana informacji	43	0,75	<i>druk, głosić, inkausty, list, odpowiadać, posztarz, obwieścić, słać, słuchacz</i>
VIII <Człowiek a instytucja państwa>	583	9,5	
32. urząd, państwo, polityka	169	2,75	<i>król, ojczyzna, podatek, podczaszy, pogłównne, polski, sejm, statysta</i>

Tabela 1 – cd.

Pola i podpola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]	przykłady jednostek leksykalnych
33. wojsko	223	3,5	<i>bulat, czeczuga, dragon, dzirynt, hajduk, janczar, pałasz, popis, II potrzeba, rój, spahij, szabla, szarek</i>
34. sąd	45	0,75	<i>dyby, gąsior, kajdany, kańczug, I kara, obierza, sądzić, sędzina, szubienica</i>
35. własność	146	2,5	<i>bogaty, cudze, dziedzic, golec, intrata, kasa, moje, sknera, sukcesor, twoje</i>
IX <Otoczenie cywilizacyjne człowieka>	213	3,45	
36. komunikacja, podróż	176	2,75	<i>antypody, buja, II czajka, galera, imojazdą, II kara, łódź, okręt, szkuta, sztaba</i>
37. miasto i jego części	11	< 0,25	<i>belweder, broma, hejnał, I miasto, rynek, ulica</i>
38. wieś i jej otoczenie	26	0,5	<i>bróg, chałupa, dwór, koszara, kucza, miedza, rola, sioło, skiba, skotopas</i>
X <Praca człowieka>	264	4,25	
39. handel i usługi	58	1	<i>grosz, martauz, półtorak, przedać, przedajny, rajfur, szeląg, szóstak, szragarka, szynk, taksa, taler, tandeta</i>
40. praca fizyczna	174	2,75	<i>cepy, chędożyć, ciemięga, dratwa, folusz, kierat, łomąć, magiel, nakłócić, pilnik, praca, uszargać się</i>
41. gospodarka	32	0,5	<i>browar, flis, folwark, gospodarski, młoto, młyn, plewnia, urobek, żupa</i>
XI <Człowiek a astronomia>	57	1	
42. niebo i gwiazdy	27	0,45	<i>dzień, księżyc, kometa, miesiąc 2, niebieski, noc, sfera, świtać, zabielić się</i>
43. pogoda	30	0,55	<i>burza, gradowy, groza, nakidać, piorun, rosa, szarga, tęcza, ugarać</i>

Pola i podpola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]	przykłady jednostek leksykalnych
XII <Człowieka a przyroda>	519	8,5	
44. ziemia, przyroda nieożywiona	92	1,5	<i>bystry, fala, góra, jama, morze, ochrościć, odmęt, ogień, poroh, sól, tonia, woda, II wał, ziemia</i>
45. rośliny	108	1,75	<i>bedłka, biel, brzoza, dąb, drzewo, figa, owoc, grzyb, jedla, las, ostrega, owoc, róża, sośnia, strzępek</i>
46. zwierzęta	319	5,25	<i>arabin, białopióry, chart, I czajka, fryz, jelec, kielb, kopyto, kulbaka, legawy, march, pies, sliż, żmuda</i>
XIII <Człowiek a imponderabilia bytu>	621	10	
47. cechy materii	189	3	<i>bleszczeć, farba, glanc, laserować, niepośledni, pleni, płony, rozliczny</i>
48. przestrzeń	201	3,25	<i>europski, gnieźniński, imo, kędy, mila, pręt, przestrony, siaga, ubocz, wryty, wschodowy, wyżni</i>
49. czas	231	3,75	<i>dzisiaj, już, maj, miesiąc 1, nazad, ongi, peryjod, potem, rychło, wczora, wprzódy, zima, III zaś</i>
XIV <Człowiek a ilość>	172	2,75	
50. liczba, liczenie	172	2,75	<i>cizba, ćma, gęsty, każdy, liczny, nic, porachować, sowito, stokroć, ubywać</i>
XV <„Metajęzyk” człowieka>	532	8,75	
51. wyrazy funkcyjne	251	4	<i>aza, acz, ba, bale, co, i, jużci, II miasto, okrom, przeto, wierę, I zaś, II zaś</i>
52. nazwy własne	281	4,75	<i>Bellona, Bóg, Cecora, Chodkiewicz, Kraków, Podgórze, Mars, Sarmata, Tatarzyn, Urwiżywot, Żyd</i>
Razem	6130	100,0	

Tabela 1. Słownictwo W. Potockiego w polach i podpolach leksykalno-semantycznych

Źródło: opracowanie własne.

Zapełnienie wszystkich pól i podpól przyjętej klasyfikacji świadczy nie tylko o rozległych zainteresowaniach W. Potockiego, lecz także obrazuje ono zjawisko regularnego przyrostu zasobu słownego polszczyzny, umożliwiającego barokowemu poecie różnorodnie kreować świat przedstawiony jego wierszy. W odróżnieniu od schematu klasyfikacyjnego pól gromadzących leksykę współczesnej polszczyzny, w siatce tematycznej słownictwa staropolskiego puste pozostały podpola 17. <muzyka> oraz 27. <rozrywka, zabawa>, które również u XVII-wiecznego pisarza wystąpiły w grupie podpól małych (por. 0,5% i 0,75% udziału w przyjętej próbie materiału). Jak słusznie przekonuje Stanisław Dubisz, fakt ten należy tłumaczyć przede wszystkim rozwojem cywilizacyjnym (kulturowym, społecznym) polskiej państwowości, któremu ta podlegała w ciągu wieków (Dubisz 2005: 139).

Wśród 52 podpól leksykalno-semantycznych wypełnionych słownictwem średniopolskim siedem kolejnych miejsc pod względem liczebności zajęły podzbiory: <zachowanie i postępowanie> (346 jednostek), <zwierzęta> (319), <rozum, pamięć, wyobraźnia i ich ocena> (296), <nazwy własne> (281), <wyrazy funkcyjne> (251), <czas> (231) oraz <wojsko> (223). W odniesieniu do przytoczonych danych można stwierdzić, że najobszerniejsze podpola w większości reprezentują też najliczniej wypełnione pola, tyle że zachowują one inny porządek rangowy (por. tabelę 2). Najwyższa pozycja podzbiorów „behawioralnego” i „zwierzęcego” potwierdza skłonność W. Potockiego do licznie rejestrowanych w jego wierszach porównań zachowań ludzi i zwierząt. Tematyką utworów autora *Wojny chocimskiej* należy również tłumaczyć wysokie miejsce w rankingu podpola zbierającego leksykę militarną, jak też podpola z nazwami własnymi, charakterystycznymi m.in. dla wątków mitologicznych i biblijnych, będących stałą poezji W. Potockiego. Jednostki funkcyjne warunkują powstanie każdego tekstu, w związku z czym obecność wypełnionego nimi podpola 51. w grupie podzbiorów dużych tylko potwierdza tę regułę.

Biorąc pod uwagę wielkość pól rozpatrywaną przez pryzmat liczby wypełniających je jednostek, do **pól dużych** należy zaliczyć zbiory gromadzące od 10 do 14% słownictwa, tj. pola: II <Psychika człowieka>, VI <Człowiek w społeczności> oraz XIII <Człowiek a imponderabilia bytu>. Grupę **pól średnich** reprezentuje pięć kręgów leksykalno-semantycznych, w których znalazło się 8,5–9,5% zebranej leksyki. Są to pola: I <Ciało człowieka>, III <Dom człowieka>, VIII <Człowiek a instytucja państwa>, XII <Człowiek a przyroda> i XV <„Meta-język” człowieka>. Najliczniejszą grupę utworzyło siedem **kręgów małych** (poniżej 4,5% udziału), wśród których wystąpiły pola: IV <Artystyczna działalność człowieka>, V <Człowiek i Bóg>, VII <Wiedza człowieka>, IX <Otoczenie cywilizacyjne człowieka>, X <Praca człowieka>, XI <Człowiek a astronomia> oraz XIV <Człowiek a ilość> (zob. tabelę 2).

Nr pola	Pola leksykalno-semantyczne	liczba jednostek	[%]
VI	<Człowiek w społeczności>	858	14,00
II	<Psychika człowieka>	806	13,30
XIII	<Człowiek a imponderabilia bytu>	621	10,00
VIII	<Człowiek a instytucja państwa>	583	9,50
I	<Ciało człowieka>	579	9,40
III	<Dom człowieka>	538	8,80
XV	<„Metajęzyk” człowieka>	532	8,75
XII	<Człowieka a przyroda>	519	8,50
X	<Praca człowieka>	264	4,25
IX	<Otoczenie cywilizacyjne człowieka>	213	3,45
VII	<Wiedza człowieka>	184	3,00
XIV	<Człowiek a ilość>	172	2,75
V	<Człowiek i Bóg>	141	2,25
IV	<Artystyczna działalność człowieka>	63	1,05
XI	<Człowiek a astronomia>	57	1,00
	Razem:	6130	100,00

Tabela 2. Słownictwo W. Potockiego. Układ rangowy pól leksykalno-semantycznych

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wyników przeprowadzonej analizy można przyjąć, że dla W. Potockiego najistotniejszą kwestię stanowiła pozycja jednostki w środowisku społecznym, a zwłaszcza to, w jaki sposób ona się zachowuje i jak traktuje innych członków grupy (por. pole VI – 14% całości materiału). Prawie tak samo ważne dla XVII-wiecznego pisarza było życie wewnętrzne człowieka (stan ducha, umysłowość), o czym zaświadcza drugie miejsce w rankingu przyznane polu II (13,3%). Choć barokowemu poecie zależało na precyzyjnym charakteryzowaniu otaczającego go świata, dookreślaniu cech materii (wyglądu, kształtu, wymiarów), to jeszcze bardziej przywiązywał on wagę do wyznaczania czasu i lokalizacji obiektów w przestrzeni (pole XIII – 10%). Na kolejnych miejscach pod względem liczebności wystąpiły zbiory słownictwa związanego semantycznie

z funkcjonowaniem państwa (pole VIII – 9,5%), fizycznością człowieka (pole I – 9,4%), gospodarstwem domowym (pole III – 8,8%) i otoczeniem przyrodniczym (pole XII – 8,5%), co może wskazywać na wysoką rangę przypisywaną w dawnych wiekach również tym sferom życia. Wyraźnie mniejszym zainteresowaniem sarmacki fraszkopis darzył ludzką pracę, zwłaszcza zajęcia miejskie i te wykonywane w celach zarobkowych (pola IX – 3,45% i X – 4,25%). Podobnie wykształcenie, wiedza wyuczona: te także nie miały dla niego wyjątkowej wartości (pole VII – 3%). Co prawda w zbiorze nazw własnych wyraz *Bóg* osiągnął największą liczbę poświadczeń tekstowych (41 użyc), ale w wykazie ogólnym pole gromadzące nazwy związane z wiarą i religią zajęło odległą, 12. pozycję rangową, ustaloną na podstawie liczby leksemów (pole V – ok. 2,3% udziału).

Okazuje się, że bez względu na moment w historii rozwoju języka polskiego niezmiennie najobszerniejsze kręgi tematyczne tworzy słownictwo bezpośrednio odnoszące się do jednostki ludzkiej⁴. Jak wynika z analizy przeprowadzonej przez S. Dubisza, największa liczba leksemów staropolskich wystąpiła w polu nazw z zakresu psychiki (ok. 15%), co niejako potwierdza wagę przykładaną w dawnych wiekach do umysłu oraz sfery uczuciowej człowieka (Dubisz 2005: 140). Wnioski te w znacznej mierze pokrywają się z wynikami badań Tadeusza Lehra-Spławińskiego, który już wcześniej, gdyż w obrębie słownictwa prasłowiańskiego, dostrzegł duży udział nazw związanych z „władzami duszy”, czyli właściwą tylko ludziom sferą *psyche*⁵. Dla współczesnych użytkowników polszczyzny natomiast nie życie w społeczności czy dyspozycje psychiczne jej członków liczą się najbardziej, ale praca fizyczna i jedzenie. Jednocześnie mniejszą wagę niż nasi przodkowie przywiązujemy do intelektu, zachowania i postępowania jednostki (Markowski 1990: 254–255)⁶. Niewielki udział leksyki nazywającej działalność artystyczną w każdym z badanych okresów świadczy wyraźnie o drugorzędym traktowaniu przez człowieka elementów świata sztuki i kultury, które służą głównie zaspokajaniu jego potrzeb duchowych. Jednakże w hierarchii ogólnej pól wypełnionych słownictwem W. Potockiego jeszcze mniejszą liczebność niż 63-elementowe pole IV osiągnęło pole XI (57 leksemów), co również stanowi oznakę odwiecznego przedkładania przez ludzi spraw codziennych, bezpośrednio z nimi związanych, nad to, co od nich niezależne (tu – nad zjawiska pogodowe i astronomiczne). Za interesujące, warte pogłębionych analiz uznają szczególnie pole XV, a zwłaszcza

⁴ „Pod względem struktury tematycznej słownictwo staropolskie jest porównywalne ze słownictwem współczesnej polszczyzny ogólnej: zaznaczają się w nim wszystkie podstawowe zakresy tematyczne wyodrębnione według kryterium antropocentrycznego” (Dubisz 2005: 139).

⁵ Na liście rangowej pól wypełnionych leksyką prasłowiańską pole 11. <Rozum, pamięć, wyobraźnia i oceny z nią związane> wystąpiło na 4. pozycji (Lehr-Spławiński 1954: 147).

⁶ Najwięcej jednostek w zbiorze współczesnej leksyki wspólnej utworzyło pole <Praca fizyczna>, najmniej zaś – pole <Malarstwo i rzeźba>.

wypełniający je w większości zbiór nazw własnych (ok. 4,8% całości materiału). Zarówno obfitość tej grupy leksyki, jak i jej znaczne zróżnicowanie jakościowe dowodzą, że W. Potocki – zgodnie z duchem epoki, w której poeta żył i tworzył – często nawiązywał w swoich utworach do Biblii i mitologii (np. *Betleem, Dawid, Gomora, Ikarus, Pegaz, Saturn, Wenus*), żywo interesowały go gospodarka i geografia ogólna (*Ameryka, Azyja, Bosfor, China, Damaszek, Konstantynopol, Taur*) oraz szeroko pojęte stosunki z „innymi” (*Arab, Cygan, Francuz, Multan, Rusnaczek, Włoch, Żyd*). Niemniej jednak najwięcej uwagi autor *Dzieł* poświęcał historii i polityce własnego kraju (*Cecora, Chocim, Chodkiewicz, Chrobry, Inflanty, Jedykuła, Osman, Koniecpolski, Kraków, Sobieski* i in.).

2. Leksyka utworów W. Potockiego w relacjach semantycznych

Najpowszechniejszą i zarazem najczęściej opisywaną relacją semantyczną pozostaje **synonimia leksykalna**⁷. W obrębie XVII-wiecznego zbioru słownictwa wymieniona zależność znaczeniowa objęła różne części mowy. Synonimię całkowitą lub częściową⁸ rzeczowników reprezentują pary, a nawet całe ciągi wyekscerpowanych wyrazów: *doktor – fizyk – lekarz* (I 4)⁹, *balwierz – cyrulik* (I 5), *hańba – ohyda – pomsta – srom – sromota* (II 10), *kapłan – kaznodzieja – ksiądz 1 – pleban* (V 20), *święto – fest* (VI 26), *wieś – wioska – derewnia – siolo* (IX 38), *burza – groza – szarga – szturm* (XI 43) i in. Nierzadko w skład takich par i szeregów synonimicznych wchodzi nazwy metaforyczne, które w utworach W. Potockiego zastępują nazwy podstawowe lub z nimi współwystępują, np. *życie – przedziwo* ‘ts.’ (I 2), *serce 1 – archiw* (II 6), *pijak – pijanica – świnia 2 – tykta* (II 10), *grzech – gnój* (V 19), *ojczyzna – dziewoja – maciory*¹⁰ (VIII 32), *rosa – perły, tęcza – obręcz* (XI 43). Wśród czasownikowych synonimów i bliskoznaczników wystąpiły m.in. jednostki: *bieżeć – gnać – lecieć – sunąć* (I 3), *wiedzieć – rozumieć – znać* (II 8), *zagrać – zagędzić* (IV 17), *sprzątać – chędożyć* (X 40), *osieść – ochrostać* ‘okiełznać (przyrodę)’ (XII 44), *bleszczyć – iskrzyć – laserować – mienić się – migotać*

⁷ Do podstawowych relacji semantycznych A. Markowski zalicza synonimię (w różnych jej odmianach), polisemię, antonimię, hiperonimię i – choć z pewnymi zastrzeżeniami – homonimię leksykalną (Markowski 1990: 258–259).

⁸ Za synonimy częściowe uznaje wyrazy bliskoznaczne oraz tzw. synonimy stylistyczne i ekspresywno-stylistyczne, czyli wyrazy o tym samym (lub zbliżonym) znaczeniu, ale o odmiennym nacechowaniu stylowym (Markowski 2012: 100).

⁹ Występujące przy leksemach oznaczenia nawiasowe wskazują kolejno na numery pól (I–XV) i podpól (1–52), z których pochodzą analizowane jednostki. Por. tab. 1.

¹⁰ W tekście *Transakcji wojny chocimskiej* jako składnik związku frazeologicznego *ićć (pójść) na maciory* ‘wrócić do domu, do ojczyzny’.

(XIII 47), w tym formy różnoaspektowe: *mówić – powieść – prawić* oraz *rzec – powiedzić – ozwać się* (VII 28). W obrębie synonimicznych przymiotników można wskazać na leksemy: *stary – długoletny – zgrzybiały* (I 2), *plugawy – mierzony – nieluby – brzydki – gidy* ‘odrażający’ (II 6), *nabożny – pobożny – bogomyślny* (V 20), *marny – miałki – płony – podły – mdły – lichy* oraz *różny – rozliczny – rozmaity* (XIII 47). Wśród przysłówków odnotowałam następujące pary i ciągi synonimów: *prędko – rychło – chyżo – żywo* (I 3), *skoro – ochotnie* (II 7), *szpetnie – źle – marnie* (II 10), *strojno – bogato – suto* (III 12), *razem – pospołu* (VI 21), *pierwej – przedtem – wprzód – zawczasu* (XIII 49) i in.

W analizowanym materiale można odnaleźć liczne przykłady na zachodzenie relacji **antonimii**, która również tym razem objęła wiele pól i dotyczyła różnych części mowy. Jeśli chodzi o rzeczowniki, to na uwagę zasługują w tym względzie m.in. pary wyrazów: *specyjał – wada* (II 9), *anioł – diabeł* (V 19), *poganin – chrześcijanin* (V 19), *uczony – nieuk* (VII 30), *bogaty – golec, intrata – strata* (VIII 35), a także *dzień – noc* (XI 42) i *ogień – woda* (XII 44). Antonimy czasownikowe reprezentują pary leksemów: *stać – leżeć* (I 3), *jeść – pić* (III 11), *oblec – zrucić* (III 12), *waśnić się – jednać się* (VI 21), *sypać* ‘trwonić (pieniądze)’ – *ściskać* ‘oszczędzać’ (VIII 35) i in., przymiotnikowe: *pijany – trzeźwy* (I 4), *zębaty – życzliwy* (II 9), *cnotliwy – obłudny* (II 10), *biały – czarny* (XIII 47), przysłówkowe: *dzisiaj – wczora, wprzód – potem* (XIII 49), zaimkowe zaś: *moje – twoje* (VIII 35), *wszystko – nic* (XIV 50).

Relacją podobną do antonimii, gdyż opartą na pewnej opozycji znaczeniowej, jest **konwersja lekсыkalna** (Markowski 2012: 121). Wśród rzeczowników „klasyczne” przykłady konwersów stanowią nazwy osób spokrewnionych i spowinowaconych, które w omawianej klasyfikacji wystąpiły w podpolu 14. <stosunki rodzinne>. Takie pary w wierszach *Dzieł* współtworzą następujące jednostki: *mąż – żona, ociec – dziewczka, matka – syn, brat – siostra, dziad – wnęk, rodzicy – dziatki* (III 14)¹¹. Jeśli chodzi o konwersję czasownikową, to w omawianym podpolu zależność ta dotyczy m.in. leksemów *żeńić się* oraz *wieźć się* i określa ona sytuację zawarcia związku małżeńskiego przez mężczyznę (*żeńić się* [z kimś]) i kobietę (*wieźć się* [za kogoś]). Do innych czasowników pozostających w relacji konwersji należą pary wyrazów: *golić – strugać się* (I 5), *uczyć – uczyć się* (VII 29) oraz *kupić – sprzedać* (X 39).

Relacją istotną z punktu widzenia hierarchicznej budowy pola jest **hiperonimia**, polegająca na nadrzędności znaczeniowej jednego leksemu (hiperonimu) względem innego (hiponimu). Hiperonimię wśród rzeczowników z podpola „zwierzęcego” ilustrują m.in. nazwy: *zwierz – pies, pies – chart, ptak – I czajka*,

¹¹ Ale też: *ociec – matka, ociec – syn, matka – dziewczka* oraz *ojce – dziatki*.

ryba – jelec oraz *koń – arabin*, *koń – marcha*, *koń – fryz*¹² (XI 46). W podpolu „roślinnym” analogiczne pary tworzą wyrazy: *drzewo – sośnia*, *drzewo – jedla*¹³ oraz *grzyb – bedłka* i *grzyb – biel* (XI 45), w podpolu „jedzeniowym”: *chwast – kaulefjor*, *chwast – szpinak*, *napój – szorbet*, *trunek – gorzałka* i *gorzałka – bzdęga*¹⁴ (III 11), a w podpolu „chorobowym”: *choroba – mór* i *choroba – łożnica* 2 (I 4). Badania metodą analizy pól semantycznych zazwyczaj obejmują wyrazy mające wspólny hiperonim, czego dowodzi zawartość podpola 33. <wojsko>, grupującego liczne nazwy narzędzi walki (*bułat*, *czeczuga*, *drzewce*, *dziryt*, *kord*, *pałasz*, *szabla*) oraz nazwy osób walczących (*dragon*, *hajduk*, *janczar*, *kawaler*, *rycerz*, *spahij*, *szarek*) (VIII 33). Omawiane zjawisko semantyczne wystąpiło także między niektórymi czasownikami: (hiperonim) *ić* 1 – (hiponimy) *bieżeć*, *sunąć*, *lecieć*, *wlec się* (I 3), (hiper.) *mówić* – (hip.) *nazywać*, *powtarzać*, *szeptać*, *szeplenić*, *szwarczyć* ‘mówić w niezrozumiałym języku’ (VII 28) i in.

Podczas analizy pól leksykalnych uwzględnia się ponadto relację **partytywności/ holonimii**, zachodzącą wyłącznie między nazwami rzeczownikowymi i dotyczącą stosunku szeroko rozumianej części (meronimu) do całości (holonimu). W klasyfikacji tematycznej słownictwa średniopolskiego zależność ta widoczna jest zwłaszcza w podpolu 1. <ciało, jego części oraz cechy fizyczne>, gdzie relacji meronim – holonim podlegają wyrazy bezpośrednio związane z jednostką ludzką, np.: *twarz – głowa*, *paszczyka – gęba*, *zadek – ciało*, ale też: *oko – twarz*, *głowa – ciało* i *kwir – ciało*¹⁵ (I 1). Wskazana relacja semantyczna dotyczy również nazw z podpola 13. <mieszkanie i jego wyposażenie>, w tym leksemów: *łóże – łożnica* 1, I *piec – kuchnia*, *węgiel – dom*, *strzecha – dom*, *kuchnia – dom*, *dom – dwór*, *ożóg – kuchnia* (III 13), a także rzeczowników z podpola 27. <rozrywka, zabawa>, w którym dla holonimu *szachy* meronimami są nazwy: *szachownica*, *pole*, *roch*, *rycerz*, *ksiądz* 2, *król* 3 (VI 27).

Opisując leksykalne relacje semantyczne, nie sposób pominąć zjawiska **polisemii**. W odróżnieniu jednak od dotychczas przytaczanych par wyrazów, za każ-

¹² W podpolu 46. <zwierzęta> kohiponimami, tj. hiponimami tego samego hiperonimu, pozostają m.in. nazwy *arabin*, *fryz* i *źmuda* (hiperonim *koń*), *jelec*, *kielb* i *śliź* (hiperonim *ryba*), a także *koń*, *ryba* i *ptak* (hiperonim *zwierz*).

¹³ *Sośnia* gw. ‘sosna’, *jedla* reg. ‘jodła’ (oprac. na podstawie MSGP, SJPdOr, SEBor, SGP Karł).

¹⁴ *Chwast* ‘warzywo (zwłaszcza zielone)’, *kaulefjor* ‘kalafior’, *szorbet* ‘zimny napój z dodatkiem alkoholu i cytryny’, *gorzałka* ‘wódka’, *bzdęga* pot. ‘słaba, tania wódka o przykrym zapachu’ (SL, SEBruck, SJPdOr).

¹⁵ Dwa meronimy (lub więcej meronimów) tego samego holonimu pozostają ze sobą w stosunku komeronimii. Wśród podanych przykładów komeronimami są m.in. wyrazy *głowa* i *zadek* (dla obydwu holonimem jest rzeczownik *ciało*) oraz *ucho* i *oko* (dla obydwu holonimem jest leksem *głowa*). W omawianym polu warto również zwrócić uwagę na zjawisko synonimii reprezentowanej przez nazwy: *głowa – łeb*, *gęba – twarz*, *zadek – huzno*, *usta – paszczyka – pysk*, *kwir – jucha – posoka*.

dym razem pochodzących z tego samego pola tematycznego, polisemia leksykalna może dotyczyć jednostek reprezentujących różne obszary znaczeniowe. Świadczy to o dużej płynności granic tych zbiorów i o tzw. życiu wyrazów, które w wyniku metaforyzacji i metonimizacji „rozmnażają się” do innych pól, np. *dym* 1 ‘lotne produkty spalania’ (XII 44), *dym* 2 ‘dom, zagroda chłopska’ (IX 38), *dym* 3 ‘drobiarz, błahostka’ (II 8), *łożnica* 1 ‘sypialnia małżeńska’ (III 13) i *łożnica* 2 ‘choroba zakaźna, tyfus’ (I 4), *świnia* 1 ‘zwierzę domowe’ (XII 46) i *świnia* 2 ‘o człowieku: niegodziwiec, łotr’ (II 10). Pary i ciągi nazw polisemicznych tworzą ponadto rzeczowniki: *niebo* 1 ‘sklepienie niebieskie’ (XI 43) i *niebo* 2 ‘siedziba Boga i aniołów’ (V 19), *cera* 1 ‘wygląd, prezencja’ (I 1) i *cera* 2 ‘natura, usposobienie człowieka’ (II 9), *serce* 1 ‘siedlisko uczuć’ (II 6), *serce* 2 ‘charakter, temperament’ (II 9) i *serce* 3 ‘odwaga, waleczność’ (II 9) oraz *świat* 1 ‘życie doczesne’ (V 19), *świat* 2 ‘ogół ludzi, ludzkość’ (VI 21) i *świat* 3 ‘rzeczywistość, fakt istnienia’ (XI 42). Wśród czasownikowych polisemów można wyróżnić m.in.: jednostki *pić* 1 ‘przełykać (dowolny) płyn, pić 2 ‘spożywać alkohol, upijać się’ (III 11) i *pić* 3 przen. ‘robić przytyki, aluzje [do kogoś, czegoś]’ (VI 21) oraz *iść* 1 ‘o istotach żywych: poruszać się pieszo’ (I 3), *iść* 2 ‘mieć miejsce, zdarzać się’ (VI 24), *iść* 3¹⁶ ‘o wojsku: atakować, nacierać’ (VIII 33), a także *malować* 1 ‘pokrywać powierzchnię farbą’ (X 40), *malować* 2 ‘tworzyć obraz na płótnie’ (IV 18), *malować* 3 ‘robić makijaż (twarzy)’ (I 5) oraz *malować* 4 ‘opisywać coś lub kogoś w sposób barwny, plastyczny’ (VII 28).

Ostatnim typem relacji, o którym należy wspomnieć, jest **homonimia leksykalna**. W przeciwieństwie do jednostek polisemicznych, tożsamy formalnie homonimów nie łączy na ogół żaden związek znaczeniowy (Dubisz 1999a: 353–354), co sprawia, że mogą one zajmować różne, często odległe od siebie pola leksykalno-semantyczne. W wyekscerpowanym materiale pary homonimów należących do odmiennych części mowy tworzą m.in. predykatyw I *potrzeba* ‘należy, trzeba (coś zrobić)’ (II 7) i rzeczownik II *potrzeba* ‘wyprawa wojenna, bitwa’ (VIII 33), a ponadto wyrazy I *szkoda* ‘strata moralna, uszczerbek’ (II 10) i II *szkoda* ‘żał, przykro, że...’ (II 6) oraz nazwy I *piec* ‘palenisko w kuchni’ (III 13) i II *piec* ‘o zga-dze: palić w przetyku’ (I 4). Wśród rzeczowników homonimami są leksemy I *kara* ‘środek represyjny lub wychowawczy’ (VIII 34) i II *kara* ‘wóz dwukołowy, kolasa’ (IX 36), I *czajka* ‘gatunek ptaka wędrownego’ (XII 46) i II *czajka* ‘łódź kozacka’ (IX 36). Przykłady par (a nawet triad) homonimicznych z udziałem jednostek funkcyjnych stanowią m.in. rzeczownik I *miasto* ‘miejscowość nierolnicza, gród’ (IX 37) i przyimek II *miasto* ‘zamiast’ (XV 51), a także spójnik I *zaś* ‘a, natomiast’, partykuła II *zaś* ‘znowu’ (XV 51) i przysłówek III *zaś* ‘potem’ (XIII 49)¹⁷.

¹⁶ Czasownik *iść* w całości materiału wystąpił aż w 10 znaczeniach (SJWPot).

¹⁷ Oznaczenie homonimów cyframi rzymskimi przyjąłem za WSJP PWN.

3. Podsumowanie i wnioski końcowe

Stanisław Dubisz, charakteryzując słownictwo utworów barokowego fraszkopisa, stwierdził, że to właśnie „warstwa leksykalna była głównym polem poetyckich doświadczeń Wacława Potockiego” (Dubisz 1999b: 509)¹⁸. Badania ilościowo-jakościowe struktury pól i podpól wyrazowych wypełnionych 6116 leksemami, których używał autor *Ogrodu nie plewionego*, potwierdziły słuszność tej tezy. Zarejestrowane w materiale neologizmy (m.in. *dicelikt*, *łykta*, *szeroko-biały*, *Urwiżywot*, *usajdaczyć się*) i neosemantyzmy (*humorowaty*, *ochrostać*, *proch*, *teka*)¹⁹, średniopolskie pożyczki leksykalne (*belweder*, *dama*, *kaffa*, *fortuna*, *fraszka*, *moda*, *prezent*, *statysta*, *taksa*), wyrazy ekspresywne (*dureń*, *pijanica*, *Rusnaczek*, *Tatarczuch*, *żółto brzuch*), a także południowomałopolskie (i nie tylko) dialektyzmy (*bierka*, *chabina*, *koszara*, *kulbaka*, *nakidać*, *ostręga*, *pleni*, *żętyca*) obficie wypełniły siatkę tematyczną słownictwa badanego okresu²⁰. Kreatywności W. Potockiego i zarazem bogactwa podsystemu ówczesnej polszczyzny dowodzą licznie poświadczony przykłady zachodzenia relacji semantycznych, m.in. synonimii, antonimii i polisemii, z których tę ostatnią autor *Transakcji wojny chocimskiej* często opierał w swoich utworach na metaforze znaczeniowej. W ciągu wieków wiele z rozpatrywanych wyrazów uległo różnym przemianom semantycznym, takim jak zawężenie znaczenia (m.in. *durny*, *fyzyk*, *miesiąc*, *wał*, *zalecać się*) bądź jego rozszerzenie (*browar*, *cysterna*, *izba*, *pobór*, *tandeta*); niektóre z leksemów zmieniły swoje nacechowanie stylistyczne (*gbur*, *gęba*, *kmieć*, *stadło*, *zadek*)²¹. Ponadto część badanych wyrazów jest już przestarzała (*chędożyć*, *chuć*,

¹⁸ Zob. też Saloni 1962, Książek-Bryłowa 2001, Stieber 1974, Brückner 1974.

¹⁹ Wszystkie jednostki sprawdziłam zarówno w słownikach leksyki historycznej, jak i w zasobach tzw. KorBy [https://korba.edu.pl/query_corpus/, dostęp: 9.02.2021].

²⁰ *Dicelikt* ‘ktoś (zbyt) swobodny w mowie, wolnomówca’, *łykta* ‘pijaka, alkoholik’, *Urwiżywot* ‘miejsce niebezpieczne, zagrażające życiu’, *usajdaczyć się* ‘wyposażyć się w sajdak z łukiem i kołczan ze strzałami’, *humorowaty* ‘o człowieku: pomysłowy, błyskotliwy’, *ochrostać* przen. ‘okiełznać, ujarzmić’, *proch* ‘wszy, insekty’, *teka* ‘długie, zwisające kolczyki’, *bierka* reg. ‘owca wołoska o grubym ogonie’, *chabina* reg. a. gw. ‘pręt, różga’, *koszara* reg. ‘zagroda dla owiec’, *kulbaka* gw. ‘locha, maciora’, *nakidać* reg. a. gw. ‘napadać (o śniegu)’, *ostręga* reg. ‘jeżyna’, *pleni* gw. ‘pełny, dobrze zaopatrzony’, *zętyca* reg. ‘napój z mleka owczego lub koziego’. Oprac. na podst. SJPDor, SL, ESWil, SGP Buk, SGP Karł, SEBor oraz Migdał 2008: 54, 58.

²¹ *Durny* daw. 1. ‘szalony’, 2. ‘pyszny, butny’, *fyzyk* daw. 1. ‘zajmujący się fizyką’, 2. ‘lekarz’, *miesiąc* daw. 1. ‘jedna z dwunastu części roku’, 2. ‘księżyc’, *wał* daw. 1. ‘szaniec’, 2. ‘spiętrzona fala morska’, *cysterna* 1. a) ‘duży zbiornik na ciecz’, b) ‘zawartość zbiornika’, 2. ‘pojazd z cysterną’, 3. biol. ‘przestrzeń w błonie komórkowej’, *pobór* urz. 1. a) ‘powołanie do wojska’, b) ‘ściągnięcie opłat, należności’, 2. techn. ‘zaopatrywanie się w coś’, *tandeta* 1. pot. lekcew. a. pogard. a) ‘rzeczy złej jakości, źle wykonane’, b) ‘bezwartościowe książki, filmy itp.’, c) ‘cechy takich rzeczy, utworów’, 2. przestarz. ‘miejsce handlu starymi rzeczami; bazar’; *gbur* dzis. książk. pogard. ‘prostak’, *gęba* dzis. pot. ‘twarz’, *kmieć* dzis. pot. obraźl. ‘człowiek nieobyty, niewykształcony’, *stadło*

intrata, kędy, mór, turbować), archaiczna (*balwierz, bisurmanin, nice, zausznica*), należy do grupy historyzmów (*czeladź, kontusz, pałasz, sajdak, siermiega*) lub w ogóle nie notują jej współczesne słowniki języka polskiego (*bieżeć, datny, martauz, szragarka, zagędzić*)²². Średnio w jednym polu leksykalno-semantycznym wystąpiło 118 nazw, przy czym stosunek liczebny zbiorów skrajnych był znaczny (346 : 1). Podane wielkości dotyczą kolejno podpoła 25. <zachowanie i postępowanie> (346 nazw) oraz podpoła 16. <teatr> (1 nazwa), a duże dysproporcje między wymienionymi grupami leksyki potwierdzają tezę o antropocentrycznym charakterze naszego myślenia, które tym razem znalazło odzwierciedlenie w wycinku poezji W. Potockiego.

W publikacji z 2010 r. autorstwa H. Wiśniewskiej można przeczytać, że opracowań poświęconych XVII-wiecznej polszczyźnie tematycznej na ten czas powstało około trzydziestu, co w porównaniu ze zbiorem kilkuset pozycji traktujących o słownictwie średniowiecza i renesansu stanowi wynik mało imponujący (Wiśniewska 2010: 38). Istnieje więc szansa, że niniejszy artykuł dobrze wpisze się w cykl kolejnych rozpraw prezentujących strukturę tematyczną leksyki prasłowiańskiej (Lehr-Splawiński 1954, Jankowiak 1997), staropolskiej (Dubisz 2002 i późn.), nowopolskiej (Kwapien 2010, Wojtyńska-Nowotka 2019) i współczesnej (Markowski 1990). Pewne jest natomiast to, że przedstawione wnioski z analizy słownictwa dzieł średniopolskiego poety potwierdziły słuszność stosowania metod strukturalnych w opisie podsystemu leksykalnego polszczyzny, a zwłaszcza dowiodły przydatności jednej z nich – klasyfikacji pól leksykalno-semantycznych – do badań idiolektalnych.

---

dzis. książk. żart. 'para małżeńska'. Oprac. na podstawie SPJS, SEBruck, SPXVI, ESXVII, ESWil, SJPDor, WSJP PAN, WSJP PWN. Zob. też Kleszczowa 1989: 148.

²² Przystarż.: *chędożyć* 'sprzątać, porządkować', *chuć* 'namiętność, żądza', *intrata* 'dochód, zysk', *kędy* 'którędy', *mór* 'groźna choroba, zaraza', *turbować* 'martwić, niepokoić'; arch. *balwierz* 'fryzjer wykonujący też zabiegi felcerskie', *bisurmanin* pogard. 'muzułmanin', *nice* 'lewa strona ubrania, dziś tylko we fraz.', *zausznica* 'ozdoba uszu, kolczyk'; histor.: *czeladź* 'dawna służba u magnatów i szlachty', *kontusz* 'wkładana na żupan wierzchnia suknia męska z rozciętymi rękawami', *pałasz* 'broń sieczna używana w dawnym wojsku', *sajdak* 'futurał z łukiem i kołczanem zawierającym strzały', *siermiega* 'wierzchnie ubranie chłopskie, sukmana'; nnot.: *bieżeć* 'biec, gnać', *datny* 'hojny, szczodry', *martauz* 'handlarz niewolników', *szragarka* 'przekupka, straganiarka', *zagędzić* 'zagrać na harfie lub gęślach'. Oprac. na podstawie definicji zawartych w SPXVI, SJPDor, WSJP PAN, WSJP PWN.

Wykaz zastosowanych skrótów

arch. – archaiczny, biol. – biologiczny, daw. – dawny, dzis. – dzisiejszy, fr. – francuski, fraz. – frazeologia, frazeologizm, gosp. – gospodarstwo, gospodarski, gr. – grecki, gw. – gwarowy, hip. – hiponim, hiper. – hiperonim, histor. – historyczny, historyzm, jęz. – językoznawczy, książk. – książkowy, lekcew. – lekceważący, łac. – łaciński, muz. – muzyczny, nnot. – (wyraz) nienotowany, obraźl. – obraźliwy, podn. – podniosły, pogard. – pogardliwy, posp. – pospolity, pot. – potoczny, praw. – prawniczy, przen. – przenośny, przestarz. – przestarzały, reg. – regionalny, roln. – rolnictwo, rolniczy, spoż. – spożywczy, techn. – techniczny, tur. – turecki, urz. – urzędowy, wł. – włoski, żart. – żartobliwy.

ESPXVII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. nauk. W. Gruszczyński, Warszawa 1996– [https://sxvii.pl/, dostęp: 15.02.2021].

ESWil – *Edycja elektroniczna Słownika wileńskiego*, kier. proj. M.B. Majewska, Kraków 2009– [https://eswil.ijp.pan.pl/index.php?, dostęp: 15.02.2021].

KorBa – *Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.)*, kier. proj. W. Gruszczyński, Warszawa 2013– [https://korba.edu.pl/query_corpus/, dostęp: 15.02.2021].

MSJP PWN – *Mały słownik języka polskiego PWN*, red. E. Sobol, Warszawa 1999.

SEBor – W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.

SEBruck – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985.

SGP Buk – H. Krasowska, Z. Greń, *Słownik górali polskich na Bukowinie*, Warszawa 2008.

SGP Karł – J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków 1900–1911.

SJPDor – *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.

SPJS – *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, kier. proj. B. Sieradzka-Baziur, Kraków 2011–2015 [http://spjs.ijp.pan.pl/spjs/, dostęp: 02.2021].

SJWPot – K. Sornat, *Słownik języka Wacława Potockiego* (nieopublikowany).

SL – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde*, t. 1–6, Lwów 1854–1860 (wyd. II popr.).

SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36, red. M.R. Mayenowa i in., Wrocław–Warszawa 1966– [http://spxvi.edu.pl/, dostęp: 15.02.2021].

WSJP PAN – *Wielki słownik języka polskiego*, red. nauk. P. Źmigrodzki, Kraków 2007– [http://wsjp.pl/index.php?pwh=0, dostęp: 15.02.2021].

WSJP PWN – *Wielki słownik języka polskiego ze słownikiem wyrazów bliskoznacznych PWN*, praca zbiorowa, Warszawa 2018 (najnowsza wersja multimedialna *Uniwersalnego języka polskiego* pod redakcją naukową S. Dubisza).

Bibliografia

- Brückner A., 1974, *Język Wacława Potockiego. Przyczynek do historii języka polskiego* [w:] M. Karaś (red.), *Początki i rozwój języka polskiego*, Warszawa, s. 145–177.
- Dubisz S., 1999a, *Podstawowe relacje znaczeniowe: antonimia, synonimia, homonimia, polisemia* [w:] tegoż (red.), *Nauka o języku dla polonistów*, Warszawa, s. 345–354.
- Dubisz S., 1999b, *Słownictwo Wacława Potockiego* [w:] tegoż (red.), *Nauka o języku dla polonistów*, Warszawa, s. 507–509.
- Dubisz S., 2002, *Struktura tematyczna słownictwa staropolskiego* [w:] S. Gajda i in. (red.), *Język w przestrzeni społecznej*, Opole, s. 281–289.
- Dubisz S., 2005, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. 1, Warszawa.
- Dubisz S., 2007, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, szkice)*, t. 2, Warszawa.
- Dubisz S., 2010, *Historia języka polskiego – „wczoraj, dziś i jutro”*, „LingVaria”, nr 2, s. 45–51.
- Jankowiak L.A., 1997, *Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne we współczesnej polszczyźnie ogólnej (na podstawie „Słownika prasłowiańskiego”, t. 1–7)*, Warszawa.
- Kleszczowa K., 1989, *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Katowice.
- Książek-Bryłowa W., 2001, *O potoczności „Ogrodu fraszek” Wacława Potockiego* [w:] Z. Krążyńska, Z. Zagórski (red.), *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 7, Poznań, s. 87–97.
- Kwapień E., 2010, *Kształtowanie się zasobu leksykalnego polszczyzny XIX wieku – rzeczowniki (na podstawie danych leksykograficznych)*, Warszawa.
- Lehr-Splawiński T., 1954, *Rozprawy i szkice z dziejów kultury Słowian*, Warszawa.
- Markowski A., 1990, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1–2, Warszawa.
- Markowski A., 2012, *Wykłady z leksykologii*, Warszawa.
- Migdał W., Migdał Ł., 2008, *Słownictwo gwarowe w hodowli zwierząt*, „Wiadomości Zootechniczne”, t. 46, s. 53–62.
- Potocki W., 1987, *Dzieła*, t. 1–3, oprac. L. Kukulski, wstęp B. Otwinowska, Warszawa.
- Saloni Z., 1962, *Neologizmy w dziełach Wacława Potockiego*, „Pamiętnik Literacki”, t. 53, z. 2, s. 423–462.
- Stieber Z., 1974, *Uwagi o języku Wacława Potockiego* [w:] tegoż, *Świat językowy Słowian*, Warszawa, s. 327–345.
- Wiśniewska H., 2010, *Leksykalne pole semantyczne – metodą opisu XVII-wiecznej rzeczywistości*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 4, s. 37–49.
- Wojtyńska-Nowotka M., 2019, *Słownictwo „Rozpraw literackich” Maurycego Mochnackiego*, Warszawa.

Vocabulary of various thematic scopes in Waław Potocki's poetry

Summary

The paper presents the outcome of a lexical and semantic analysis of the vocabulary derived from selected poetic pieces by Waław Potocki (1621–1696). The research material composed of 6,116 lexical units was subjected to a structural analysis of word fields conducted from a diachronic perspective. The classification scheme of the excerpted vocabulary was based on the thematic grid organising Old Polish lexis (Dubisz 2002) and modern common lexis (Markowski 1990). The study notes also the various semantic relations between the examined words. The results of the analysis of a portion of lexis from the works by the Middle Polish poet have confirmed the thesis on the universal anthropocentrism of the vocabulary resource of the Polish language. This is because it turns out that, regardless of the time in the history of its development, the fields grouping the basic existential lexis, which concerns the human being themselves and their everyday life, are invariably characterised by the greatest frequency.

Keywords: Baroque, idiolect, poetry, lexical and semantic field, semantic relation, thematic vocabulary, Waław Potocki

Słowa kluczowe: barok, idiolekt, poezja, pole leksykalno-semantyczne, relacja semantyczna, słownictwo tematyczne, Waław Potocki